

legyenek megfelelni az új tantervezek kihívásainak. A fejezet kiemeli azt a tanulási együttműködési modellt, amelyben az egyetemi oktatók partnerként működtek együtt a praktizáló tanárokkal és a tanárszakos hallgatókkal annak érdekében, hogy a tantervreformot tanárközpontú kutatásokkal támogassák. A kilencedik fejezet egy esettanulmány Hongkong felsőoktatási reformjáról, fókuszálva az egész életen át tartó tanulásra. A szerző amellett érvel, hogy Hongkongnak az a törekvése, hogy a régió oktatási központja legyen, inkább retorika, mint realitás. A tizedik fejezet egy ausztrál példán keresztül mutatja be a kínai tanulói diaszpórát. A globalizációban a tanulói diaszpórák megjelenése növekvő humán erőforrást jelentenek a társadalomnak, és nem lebecsülendő az sem, ahogyan a kínai tanulási diaszpóra tagjai saját kulturális identitásukkal, oktatási háttérükkel, nyugati akadémiai tapasztalataikkal és a nemzetközi tudásrendszer aktív részvétveőként modern értelmiiségi világpolgárokká válnak.

A könyv átfogó képet ad a kínai felsőoktatás expanzió utáni helyzetéről. Egyik lényeges megállapítása, hogy a gazdaság fejlődése egyre több magasan képzett munkaerőt igényel, ezért az expanziónak nincs alternatívája. Ugyanakkor ez nem lehet csak mennyiségi kérdés: a nagyobb méret egészen más szervezeti, minőségbiztosítási, erőforrás-gazdálkodási, hatékonysági megoldásokat igényel az ágazattól. De nem állhatunk meg az intézmények határánál sem, mert a felsőoktatásnak az expanzió hatására egyre szélesebb társadalmi rétegek életére van követelni vagy közvetett befolyása, ezért szociológiai, gazdasági, foglalkoztatási kérdések is előtérbe kerülnek. Egy eredményes felsőoktatás-politikának ilyen széles értelemben kell vízióját és stratégiáját megalkotnia, amihez, a tényalapú döntéshozatal jegyében, elengedhetetlen megalapozó kutatásokat végezni. A bemutatott műben összefoglalt kutatások, elemzések így tanulságos mintát nyújthatnak más fejlődő országok ágazati vezetői és kutatói számára.

(W. John Morgan & Bin Wu (eds): *Higher Education Reform in China: Beyond the*

Expansion. London; New York, Taylor & Francis, 2011. 174 p.)

Kerekes Gábor

VÁLTOZÓ FELSŐOKTATÁS:

40 millió hallgató szerzett diplomát 2005 és 2010 között Brazília, Oroszország, India és Kína (az ún. BRIC-országok) felsőoktatási intézményeiben, ez Magyarország lakosságának több mint négyeszerese. A végzettek jelentős része mérnök és informatikus, aik uniformizált, globálisan hasznosítható tudással rendelkeznek, és alapjaiban fogják befolyásolni nemcsak a négy leggyorsabban fejlődő ország, hanem az egész világ gazdaságát a következő években.

A BRIC győzelme? – ezzel az alcímmel jelent meg 2013-ban a Stanford University Press kiadásában a *University Expansion in a Changing Global Economy* című kötet, amely egy négyéves, ambiciózus, nemzetközi összehasonlító és interdiszciplináris kutatás eredményeit foglalja össze: a Stanfordi Egyetem irányításával a Pekingi, a Delhi, a Moszkvai és a Belo Horizonte-i Egyetem közgazdászai, politológusai és mérnökei dolgoztak együtt a négy ország felsőoktatási rendszereinek elemzésén. A kutatásból több nemzetközi publikáció és három PhD-disszertáció is született. Az alcímben szereplő kérdőjel jelentőséggel bír, és az utolsó, kitekintő fejezetre utal, amely a lehetséges fejlődési utakat veszi számba, és mindenki ország esetében megoldandó kérdéseket vet fel.

A könyv alaptézise, hogy a globalizálódás ellenére a nemzetállamok továbbra is meghatározó szerepet játszanak felsőoktatási rendszereik (át) alakításában. Ezt komparatív módon, hasonló változók generalizálásával bizonyítják a szerzők a kötet kilenc fejezetében. A kutatás azt vizsgálta, hogy a négy ország a globális környezet és piaci hatások ellenére hogyan tudja megvalósítani felsőoktatási rendszerének kiterjesztését és minőségének javítását. A felsőoktatási globalizációt a szerzők az amerikai kultúra elterjedésével

azonosítják, pontosabban azt állítják, hogy más országok egyetemein amerikai mintára képzik a hallgatókat. Az USA felsőoktatásának egyik jellegzetessége mindig is az volt, hogy alapkutatásra jelentős források álltak rendelkezésre. Ez az európai és a fejlődő országok felsőoktatási intézményei számára csak később vált lehetővé, a kutatás központjai inkább az akadémiák voltak. A bőkezűen finanszírozott egyetemi alapkutatás, a jobb anyagi körülmények miatt sok külföldi tanul – és később tanít – az Egyesült Államokban. Ugyanakkor az agyelszív nem az elmúlt 30 év terméke, hanem már a második világháború alatt elkezdődött, és az 1940-es évektől először a Németországgal, majd a Szovjetunióval folytatott verseny eredménye.

Az elmúlt harminc évben jelentős mértékben megnőtt a felsőoktatásban tanulók száma, ez a második nagyarányú bővülés a 20. században. Ezt a vizsgált országok mindegyikében az általános és középiskolai képzés elterjedése, valamint a népesség növekedése magyarázza. Oroszországban a másik három országhoz viszonyítva már 1990 előtt is jelentős volt az egyetemekre és főiskolákra felvettek száma – különösen a mérnöki és egyéb, technikai tudást igénylő szakokon. A magas továbbtanulási arány és a gyakorlatorientált képzés háttérében elsősorban az Egyesült Államokkal folytatott hidegháborús fegyverkezési és technológiai verseny állt, de a nemzetek közti általános verseny hatása se lebecsülendő, mióta az egyetemet végzettek arányát az országok kulturális fejlettségének mérőfokaként is használják.

Kínában a kulturális forradalom évtizedében, 1966 és 1976 között, sok felsőoktatási intézményt bezártak, ami az egyetemi képzésbe való bekerülést szinte lehetetlenné tette. Ennek hatása még 1996-ban is kímutatható volt, amikor a 18–22 éves korosztály minden ötödik tanuló százaléka tanult a felsőoktatásban. Tudatos kormányzati stratégia segítségével ezt az arányt 2009-re 24%-ra emelték. Kiemelkedően magas a mérnökök száma: a hallgatók 32%-a tanul valamilyen mérnöki szakon, kilencszer annyian, mint az USA-ban.

Indiában a függetlenség elnyerése előtt még az általános és középiskolai oktatáshoz is korlátosztott volt a hozzáférés, a gyarmati egyetemeken pedig csak elítélezés folyt, melynek célja a birodalmi adminisztrációhoz szükséges hivatalnokok biztosítása volt. A függetlenség elnyerése után éppen ezért a hozzáférésre helyezték a hangsúlyt, valamint az egyetemek nem központi, hanem a területi igazgatási egységek irányítása alatt, átpolitizáltan működtek. Ez az örökség jelenleg is komoly kihívások elé állítja az indiai felsőoktatást. Indiában 1985-ben a hallgatók száma 4,5 millió volt, ami 2009-re többszöröse, 17 millióra nőtt. Ezért a lakosságszám növekedése felelős, hiszen a 18–22 éves korosztályban továbbtanulók aránya nem mutat ilyen drasztikus változást: 2009-ben is csak 15% volt az arányuk.

Brazíliában a többi országhoz viszonyítva későn, csak a 19. század közepén alapítottak egyetemet, ezt megelőzően Portugáliaban lehetett diplomát szerezni. További sajátosság a katolikus egyház kiemelt szerepe: az 1930-as évekig a felsőfokú intézmények felét igazgatta az egyház. Ezt követően 1968-ban az Egyesült Államok mintájára Brazília átszervezte teljes felsőoktatását, a ráfordított állami kiadások a korábbi összeg ötszörössére emelkedtek. A katolikus egyház változatlan jelentősége nem utolsósorban a képzés ingyenességének köszönhető. Az oktatás minősége viszont messze elmarad az állami egyetemektől (különösen mérnöki és informatikus szakon) annak ellenére, hogy az állam egységes felvételi mellett a kimeneteli követelményeket is szabályozza – fenntartótól függetlenül az összes egyetemen.

A felsőoktatás expandziója mellett második trend a felsőoktatás finanszírozásával kapcsolatos. Az elmúlt években elfogadottá vált minden négy országban, hogy a felsőfokú végzettség nemcsak az egész társadalom számára termel értéket az általános műveltség emelése révén, hanem az egyének számára is fontos, hiszen magasabb iskolai végzettséggel nagyobb esélyel lehet elhelyezkedni, magasabb fizetést lehet kapni, számszerűsíthető tehát az egyéni előnyök. Ebből sokan azt a következtetést vonják le, hogy

a képzés költségeit nem a társadalomnak, hanem az egyénnek és családjának kell állnia – tandíj formájában. A szerzők a tandíj két nagy csoportját különítik el: egyrészt az államilag fenntartott egyetemeken fizetendő költségtérítést, másrészt a piaci logika szerint működő magánegyetemeken fizetendő (tényleges) tandíjat. Az egyes országokban a fenntartói részesedések arányának megfelelően jelentős különbségeket találunk a tandíjjal kapcsolatos stratégiákban, többek között azért, mert az állami kézben lévő felsőoktatás és különösen annak finanszírozása szorosabb kontrollt jelent. A szerzők szerint a bekerüléshez szükséges ponthatárok, a felvételő hallgatók számának meghatározása lehetőséget ad a korábbanok számára, hogy a privilegizált társadalmi csoportok gyerekeit előnyhöz juttassák a felvételiken.

Oroszországban és Kínában elsősorban az államilag működtetett egyetemeken belül teremtettek lehetőséget a felvételin nem elég magas pontszámot elértek számára, hogy tandíj fizetése mellett részt vehessenek a felsőoktatásban, magánegyetemeket kisebb arányban találunk. Oroszországban 2009-re az egyetemi hallgatók 55%-a fizet valamelyen formában tandíjat. Az államilag finanszírozott helyek elosztása az egyetemek és szakok között a korábbi évek lét-számadatai alapján történik, ami a szerzők szerint újratereli az egyenlőtlenséget. Korábban az egyenlőtlenséget tovább erősítette az egyetemi felvételi rendszer, aminek következtében az oktatónak nagy számban saját egyetemük felvételijére készítettek fel a diákokat. 2009-től ennek viszszaszorítására és a nagyobb állami irányítás érdekében egységes felvételi rendszert vezettek be. Indiában és Brazíliában, ellenkezőleg, inkább a magánegyetemek terjedtek el, ahol viszont gyakran a képzések színvonala kérdőjelezhető meg.

A szerzők az 1970-es évekig visszamenő adatok segítségével vizsgálták, hogy valóban megéri-e tandíjat fizetnie a hallgatónak (és családjának). A válasz mind a négy ország esetében egyértelműen igen, különösen mérnöki és informatikus szakokon. Kínában a tervgazdálkodás miatt a béréket, egészen az 1990-es évekig, na-

gyon hasonló szinten tartották: a kezdő mérnökök és a gyári munkások fizetése között néhány júan volt csak a különbség. Az elmúlt húsz évben azonban a bérköltség kinyilásával meredeken emelkedni kezdett az egyetemi képzettség megtérülése.

Oroszországban hasonló folyamatnak lehetünk tanúi, szintén az 1990-es évektől kezdődően, itt azonban nem a mérnök és informatikus szakokon volt a nagy ugrás, hanem a marketing és üzleti irányokon. A mérnökök aránya korábban magas volt a Szovjetunióban, a magasan képzett üzletember azonban hiánycikk lett a liberalizálódó munkaerőpiacra. Az egyetemi felvételiken MBA-szakokra magasabb pontszámmal lehetett bekerülni, mint mérnöki és informatikusi szakokra, de a fizetések is meredekben emelkedtek.

Indiában az 1970-es évektől jelentős különbségek figyelhetők meg az egyetemi és középfokú végzettségűk fizetésében – különösen a mérnökök körében. A mérnöki és informatikusi továbbtanulást még vonzóbbá teszi, hogy a középfokú végzettség relativ bérelőnye a közoktatás kiterjesztése miatt folyamatosan csökken. Ez a két együttes hatás eredménye az újonnan alapított magánegyetemek nagy számát, amelyek képesek befogadni a jelentkezőket. Ugyanakkor ezek az intézmények tandíjat kérnek, ami az alacsonyabb kasztra tartozók és a szegényebb családból származók számára, az indiai kormányzat rendkívül sokféle támogatási rendszere ellenére is, komoly bekerülési korlátot jelent.

Brazíliában szintén az 1970-es évek óta folyamatosan emelkedik a felsőoktatásba való befektetés megtérülési rátája (egy kezdő mérnök ma kétszer annyit keres, mint egy középfokú végzettséggel rendelkező pályakezdő). Ennek okai között találjuk a jelentős brazil társadalmi különbségeket, a gazdasági fejlődést, valamint azt, hogy a középfokú oktatás terjedése ellenére a felsőoktatásba még mindig csak kevesen kerülnek be.

A harmadik trend a globalizáció a felsőoktatásban. Az angol nyelvű oktatás és az angol mint későbbi munkanyelv használata különösen

a mérnökökre és az informatikusokra jellemző. Korábban már említettük, hogy az amerikai kutatóegyetem a mintakép, ami az alapkutatás finanszírozásának növelésében realizálódik. (A szerzők szerint az Európai Unióban a bolognai folyamat testesíti meg ugyanezt.) A globalizáció hatására, piaci logikát követve, több egyetem leányvállalatokat hozott létre a fejlődő országokban, hogy ezzel tandíjat fizető diákokat és tehetséges oktatókat toborozzon. Hiába esnek ezek a saját ország nemzeti szabályozása alá, az egyetemek csak a külhoni közoktatásból kikerülő fiatalok közül válogathatnak.

Az utolsó, negyedik trend az információs technológiák széleskörű használata. Az informatikusképzésben ez egyáltalán nem meglepő, de a mérnöki és más egyetemi szakokon is terjed az internetes oktatás és tananyag használata. Céljuk, hogy minél szélesebb rétegeket érjenek el, ennek köszönhetően a tanítási módszerek és a kutatási eredmények azonnal elterjednek az interneten.

A szerzők meggyőzően, hosszú idősoros adatok elemzésével bizonyítják, hogy az előbb felsorolt trendekre az egyes országok különböző, tehát nem globális válaszokat adnak, valamint hogy ezek már korábban elkezdődött folyamatok eredményei. Az igazi minőségi különbséget az elit egyetemek és a nagy létszámú tömegegyetemek között látták. A vizsgált országok mindenike kijelölt néhány egyetemet, amely több szempontból kiemelkedik a többi felsőoktatási intézmény közül (az egy hallgatóra eső ráfordítás jóval magasabb, az oktatói karon belül a tudományos fokozattal rendelkezők aránya nagyobb, a megszerzett diplomát a munkaerőpiac magasabb fizetésekkel honorálja). Ezekre az egyetemekre jóval nehezebb bekerülni, ami két okból is az előnyösebb társadalmi helyzetben lévők gyermekeinek kedvez. Ők eleve magasabb felvételi pontszámokkal érkeznek, mert a szülőknek volt pénzük különöráakra, ráadásul általában jobb gimnáziumba is jártak, és a jóval magasabb tandíj kifizetése sem jelent problémát számukra.

A technikai innováció központja jelenleg is az USA, Európa és Japán. A BRIC-országok azonban tudatos és jelentős lépéseket tesznek

felsőoktatási rendszereik kiterjesztésére, hogy nyersanyag-kitermelésre, illetve gyártásra specializálódott gazdaságaikat kutatásfejlesztésen és innovációval alapuló, magas hozzáadott értéket előállító gazdaságokká alakítsák át. A négy ország célja tehát egyezik, de a választott stratégiák eltérőek. Azt, hogy Brazília, Oroszország, India vagy Kína felsőoktatási rendszere tud-e jobban alkalmazkodni a változó kihívásokhoz, a következő évek fogják eldönten, de a kutatás eredményei alapján úgy tűnik, hogy – eddig legalábbis – Kína volt a legsikeresebb felsőoktatási rendszerének transzformációjában. Oroszország esetében nem beszélhetünk ilyen egyértelmű sikerről, ami a kevésbé jól szervezett elitegyetemek hiányára vezethető vissza. Brazília jelentősen megnövelte kutatás-fejlesztési ráfordításait, ám a hatalmas társadalmi különbségek komoly kihívások elé fogják állítani a 40 százalékban szegény lakossággal rendelkező országot. Az alacsony színvonalú középoktatás és kevés elitegyetem miatt a szerzők India tekintetében a legrosszszímisztábbak.

(Martin Carnoy, Prashant Loyalka, M. S. Dobriakova, Rafiq Dossani, Isak D. Froumin, Katherine Kuhns, Jandhyala B. G. Tilak & Rong Wang: *University Expansion in a Changing Global Economy: Triumph of the BRICs?* Stanford, Stanford University Press, 2013. 384 p.)

Nógrádi András

A FELSŐOKTATÁS NEMZETKÖZIESEDÉSE ÉS A MOBILITÁS

2014 elején jelent meg az elsősorban komparatív (és) nemzetközi oktatással kapcsolatos tanulmányokat közlő oxfordi *Symposium Books* kiadó gondozásában az *Internationalization of Higher Education and Mobility* című kötet – a David Phillips, az összehasonlító oktatáskutatásairól ismert emeritus professzor szerkesztette *Oxford Studies in Comparative Education* sorozat részeként. A könyv 17 tanulmányt tartalmaz a fel-